

ב-1675 בעליה של העיירה ז'בנו, ראפרל מבוז'ימיה, העניק ליהודים זכויות להתיישבות במקום יחד עם זכות לסחור בירידים, שווקים בכיכר השוק ובכפרים הסמוכים, ייצור משקאות חריפים, ניהול בתי מרזח, אפיית לחם, ייצור מוצרי בשר מעושן, בניית בתים ורכישת נכסי נדל"ן מהנוצרים. בשבע השנים הראשונות היו פטורים מתשלום המסים. אולם היה עליהם להתיישב רק ברחובות מסויימים.

מספר היהודים תושבי ז'בנו גדל במהירות. ב-5 בספטמבר 1692 הצבור היהודי קיבל מהאציל לוקש פראנצ'ישק יוראנד אישור להקמת בית כנסת ובית עלמין. בית העלמין הוקם על חלקה בת הקטר אחד באיזור הצפוני-מזרחי של ז'בנו (ברחוב קושצ'יושקי היום). מאוחר יותר איזור זה נקרא Zakirchale, דהיינו בפולנית: „Za kirchołem”, שמשמעו "מאחורי בית העלמין היהודי".

במאה ה"ט הצבור היהודי גדל, למרות העלייה בעוני, הצפות (1813, 1828) מגיפת כילירה (1873) וכן השריפה הגדולה (1888). בשלהי המאה ה"ח וראשית המאה ה"ט ז'בנו הפכה גם למרכז חסידי חשוב, המתרכז סביב חצרו ומשפחתו של הצדיק אונגר.

היהודים מלאו תפקידים חשובים בעיר, פתחו את המסחר והתעשייה. רק בראשית המאה הכ' מספר היהודים בז'בנו החל לרדת בשל הגירה. המצב הכלכלי הרעוע גם כך הורע עוד יותר בשנות מלחמת העולם הראשונה, שהביאו עמם רעב, הרס ומחלות. אנו יודעים שבשנת 1921 אחוז מתושביה היהודים של ז'בנו גרו מחוצה לה.

לפני מלחמת העולם השנייה בית העלמין היהודי היה מגודר בחומת בטון ובגדר עץ עם שער כניסה העשוי רשת ברזל. ממש בשער עמדו שני בניינים. אחד מהם, הנקרא כפי התושבים הנוצרים „koszernią”, [מקום של הכשר] מילא תפקיד של בית טהרה, השני היה ביתו של השומר.

בעת מלחמת העולם השנייה בית העלמין נחרב קשות בידי הגרמנים. הבניינים שעמדו בשער בית העלמין נהרסו, חומת בית העלמין ניזוקה בשל אימוניו של חיל התותחים הגרמני. בבית העלמין בוצעו הוצאו להורג של האוכלוסיה היהודית. ידוע כי ב-15 בספטמבר 1942, בעת אקציית החיסול של גטו ז'בנו הגרמנים רצחו כאן קבוצה של יהודים וקברו במקום. את שאר יהודי ז'בנו גירשו לגטו בדומברובה טארנובסקה, ומשם מאוחר יותר למחנה ההשמדה בבלז'ץ. קבוצה של כ-40 בני אדם הצליחה לברוח לפני חיסול הגטו, במאוס 1942 בשטח בית העלמין נקברו כמה עשרות בני אדם שנרצחו קודם לכן ברחבי העיר. ב-1943 הגרמנים ביצעו כאן הוצאה להורג של בני רומה המקומיים, אותם קברו אחר כך בקבר המונים.

בתום המלחמה משפחות הנרצחים הקימו מצבות-ידי זכרון סמליים לקרוביהם. כאלה הן המצבות של דוד סלפטר בן ה-19 וכן מצבתו של מאיר מונץ, יוסף קיינר, קרישיה גולדברג וילדיה, ביילה קיינר, לולה דרליך, דבורה וייס.

ב-1946 ביוזמת שלווונות מועצת העם העירונית בז'בנו על קבר ההמונים של בני רומה בבית העלמין הוצב יד זכרון ועליו נכתב: "כאן טמונים צוענים, שנרצחו בידי הכובש ההיטלראי ב-1943".

בשנים הבאות בית העלמין נהרס יותר ויותר, ובשטחו צמחה צמחיית פרא. אולם בית העלמין שרד עד ימינו כסימן יחיד לקיומם של יהודי ז'בנו.

ב-1990 בית העלמין נרשם ברשימת האתרים לשימור תחת המספר A-336 בהחלטה של ראש הרשות המחוזית מיום ה-02 בנובמבר 1990. באותה התקופה, דהיינו בראשית שנות ה-90 של המאה הכ', חלו שינויים רבים בשטח בית העלמין. ביוזמתו של אברהם לנגר מטרנוב נערכו בו עבודות סדר ושימור. סולקה צמחיית הפרא, תוקנה הגדר. נבנה מחדש האוהל על קברו של הצדיק מז'בנו ישראל אלימלך אונגר וצאציו, בנו יעקב יצחק ושלמה דוד, נכדו. (ישנה תאוריה שביניין הגדול הזה היה פעם בית הטהרה). אוהל צדיקי ז'בנו הוא מקום של עלייה לרגל עבור חסידות דומברוב וצאנז.

בשנת 2004 נערכו במקום עבודות סדר בידי צעירים מישראל, גרמניה, פולין, אוקראינה וספרד במסגרת התכנית „Antyschematy”, בחסות משרד החינוך הלאומי והספורט, משרדו של ראש ממשלת פולין, האגודה הפולנית ע"ש יאנוש קורצ'ק וכן הטלוויזיה הפולנית. אז נחנכה גם אנדרטה לזכר היהודים קרבנות השואה. על יד זכרון בצורה של

מצבה נרשם: "לזכרם הברוך של כמה מאות תושביה היודים של ז'בנו, קרבנות הפשעים ההיטלראים בתקופת מלחמת העולם השנייה. הקימו: דורוטה ארונוביץ, גנובפה דומבק, מאלה פורסט, אנה שור. 20 באוגוסט 2004". בארוע זה השתתפו בין השאר שגריר ישראל בפולין דוד פלג, תושבי ז'בנו, צאצאיהם של יהודי ז'בנו.

בשטח בית העלמין נשתמרו יותר ממאה מצבות, מה שמהווה בוודאי רק קומץ ממה שהיה לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה. הרוב נמצאות בחלקו המזרחי של בית העלמין. לרוב אלה מצבות העשויות אבן חול, גובהן מגיע אף ל-150 סנטימטר. הן מאופיינות בקישוט עשיר.

בשנת 2010 גל הצפה גדול גילה מצבות, אשר קרוב לוודאי בשנות ה-70 של המאה הכ' שמשו לריצוף של בור השקיה בגוז'יצה, המרוחקת כ-7 קילומטר מז'בנו. ההנחה היא כי מצבות אלה מוצאן מבית העלמין היהודי בז'בנו. שנה מאוחר יותר כמה עשרות מצבות הוצאו משם והעברו לבית העלמין היהודי בז'בנו. ראוי לציין שעל פי ההנמקה של ההחלטה לגבי רישום בית העלמין ברשימת האתרים לשימור משנת 1990, באותה התקופה בבית העלמין נשתמרו 510 מצבות. רובן ניתן היה למצוא בחלקה הצפוני-מערבי ולאורך הגדר, בחלקן הרוסות.